

voor manieren werd de herinnering aan de dode levend gehouden?

In welk opzicht manifesteerde zich de preoccupatie met dood en rouw in literatuur, belletrïe en het kinderboek?

In de Tuinzaal van het Centraal Museum wordt de situatie in de 19de eeuw getoond.

In deze periode worden rouwgebruiken door hun steeds nadrukkelijker maatschappelijke en op het uiterlijk gerichte vormen verder uitgehold. Anderzijds dringt men deze gebruiken steeds verder weg uit de stedelijke samenleving alleen al door de verplicht buiten de stad aangelegde kerkhoven. Met het alom bepleiten van eenvoud en ingetogenheid in het rouwgebeuren - ook étiquette en gedragscode schreven dit voor - werd de rouwende steeds meer de mogelijkheid ontnomen zijn plaats in te nemen in een door de maatschappij getolereerd rouwproces.

Na het begin van de 20ste eeuw en in versneld tempo na de Tweede Wereldoorlog is deze ontwikkeling - zeker gestimuleerd door de enorme toename van crematies - verder gegaan tot op vandaag. Het vacuüm waarbinnen tegenwoordig sterven, dood en rouw plaats vinden is hiervan het gevolg.

Als eind van de tentoonstelling wordt ook getracht aan de hand van eigentijdse publicaties in kranten,

boeken en vakbladen, aandacht aan de tegenwoordige situatie te geven. Dat hier het visuele materiaal vrijwel nihil is, vloeit voort uit hetgeen hierboven betoogd werd.

In een vijftal lezingen tijdens de tentoonstelling wordt o.m. vanuit theologische, medische, psychiatrische, sociaal-maatschappelijke hoek de huidige situatie belicht.

De tentoonstellingscatalogus zal behalve korte teksten en veel illustraties zeven detailstudies bevatten met onderwerpen, die op de tentoonstelling minder makkelijk zijn te visualiseren; zoals katholieke, protestantse en joodse visies op de dood; de dood in de 18de en 19de eeuwse literatuur; de discussie betreffende het binnen of buiten de kerken begraven; de financiële aspecten van de nieuwe verordening op het begraven; en de aanleg van nieuwe begraafplaatsen in tuinarchitectonisch perspectief.

In de Agnietenkapel van het museum zullen de be kroonde en niet be kroonde ontwerpen van de graftekenprijsvraag, die ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Utrechtse begraafplaats is uitgeschreven, tentoongesteld worden.

DPS

Enige aspecten betreffende de economie van de stad Utrecht tijdens de zeventiende eeuw

De 17e eeuw is in economisch opzicht een bloeitijd geweest voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Dat blijkt uit de vele publikaties die over deze materie verschenen zijn.

Over de economische situatie van de stad Utrecht is uit deze tijd echter weinig bekend. In het gemeentearchief is over deze toch niet onbelangrijke problematiek slechts weinig te vinden.

Men kan zich afvragen waarom dit zo is. Was Utrecht geen belangrijk handels- of industrie centrum in deze tijd of zijn er andere oorzaken geweest waardoor we over deze materie zo in het duister tasten? Aan de hand van Utrechts economische positie in de Republiek en naar aanleiding van datgene wat er zich binnen de Utrechtse stadsmuren afspeelde in de 17e eeuw wil ik trachten enige opheldering over deze vragen te geven.

Daarbij pretendeer ik beslist niet volledig te zijn, het gaat mij erom een globaal beeld te schetsen.

In de 12e en 13e eeuw had Utrecht goede kansen om economisch een woordje mee te spreken. Utrecht lag in het grensgebied waar de Duitse en Skandinavische handelsactiviteit elkaar raakten. Maar toch taande de betekenis van Utrecht als handelsstad aan het eind van de 13e eeuw. Oorzaken daarvoor waren onder meer:

- Het steeds belangrijker worden van de zeevaart.
- De schippers wensten niet in de politieke conflicten tussen de bisschop van Utrecht en de graven van Holland enerzijds en de ruzies tussen dezelfde bisschop en zijn leenmannen anderzijds betrokken te raken.
- De aanwezigheid van 21 gilden (7 grote en 14 kleine) met een grote politieke invloed beletten de vestiging van grote industrieën die het verlies aan handelsactiviteit hadden kunnen compenseren (1).

De gilden hebben overigens wel getracht de economische achteruitgang tegen te gaan. Door protektionisti-

sche maatregelen trachtten zij de uitschakeling van de concurrentie te bewerkstelligen. Vijlbrief zegt hierover dat de economische politiek der gilden uitliep op een mercantilistische politiek; monopoliserende neigingen met als doel de eigen stad te bevoordelen ten koste van het platteland en de vreemde koopman 2). Het doel van de maatregelen om Utrechts positie als interregionaal marktcentrum te handhaven mislukte. Utrecht zou in de toekomst niet meer betekenis krijgen dan een plaats van slechts regionale betekenis.

De gilden waren organisaties van personen die hetzelfde beroep uitoefenden. Het waren gesloten corporaties. Alleen leden van het gilde werden tot een bepaald beroep toegelaten. De mercantilistische beginselen der gilden waren kleinburgerlijk en bleven dat ook in de loop der tijden. Hun verordeningen beletten het bedrijfsleven zich in vroeg-kapitalistische zin te ontwikkelen.

Omdat de gilden in Utrecht tot 1528 grote politieke invloed behielden - in dat jaar ontnam Karel V hun die invloed - konden ze grote bedrijfsvorming tegengaan. Een diktatuur van de kleine burgerij werd, voordat Karel V ingreep, niet bewaarheid omdat deze kleine burgerij economisch afhankelijk was van de aristokratie. De aristokratie bezat namelijk veel groot-grondbezit, had veel geld en bovendien consumeerde zij voornamelijk de produkten die door de kleine neringdoenden verkocht werden. Toegeeflijkheid van de kleine burgerij was derhalve noodzakelijk 3).

De stadsbevolking was aldus in twee kampen verdeeld:

- de kleine burgerij
- de aristokratie

Opvallend is dat in deze doorsnede van de bevolking in Utrecht een krachtige bourgeoisie en een proletariaat (grauw) praktisch ontbreken. Deze vierdeling zien we wel in de Hollandse steden waar de economie in de 16e en 17e eeuw bloeide als nooit tevoren. De specifiek Utrechtse verhoudingen, die al bestonden in de 14e en 15e eeuw, bleven de situatie in de 16e en 17e eeuw kenmerken. Dat is niet verwonderlijk. Utrecht was een landstad, ver van de bedrijvigheid der zee kust gelegen. De kleine burgerij bleef kleine nijverheid bedrijven. Haar voornaamste doel bleef de neringen op het platteland (waar de aristokratie veel invloed had en inkomsten trok uit die neringen) onder de duim houden.

Het plakkaat van 1531, dat de buitennering verbood, werd in tegenstelling tot Holland in Utrecht niet toegepast. De kleine burgerij verzette zich daartegen. Dat leidde onder meer tot het oproer van 1610. Tijdens dit oproer werd door de opstandige burgerij, die de aristokratie uit de regeringskussens wilde stoten, een aantal politiek-economische eisen opgesteld. Artikel XLI van het „Receuil“ luidde dat men binnen „den tijdt van ses aenstaende maenden alle neringen ende ambachten, volgens de privilegiën der burgeren, ten plattelande sall doen cesserē“ 4). Het betrof hier in

de eerste plaats bedrijven als brouwerijen en lakenneringen, die sinds 1584 op dat door de kleine burgerij gehate platteland waren ingevoerd. Deze eis was dus gericht tegen een vrije ontplooiing van het economisch leven 5). De burgerij was, zo kunnen we conkluderen, anti-aristokratisch op economisch en politiek gebied. De burgerij leed in 1610 uiteindelijk een nederlaag tegen de aristokratie. De „buitennering“ bleef een bron van ellende voor de kleine burgerij.

We kunnen stellen dat:

- Utrecht geen deel had aan het „opgewekte“ economische leven zoals Holland dat kende.
- Utrecht haar belangrijkste grotendeels ontleend aan het feit dat de regering van het Sticht er zetelde en dat ze het marktcentrum (en enigermate productiecentrum) was voor de nabije omgeving.
- Utrecht een in hoge mate kleinburgerlijk karakter bezat
- doordat een krachtige bourgeoisie en een proletariaat in Utrecht ontbraken, de aristokratie in het zadel bleef zitten, zelfs in 1610 en 1618,
- de burgerij afhankelijk bleef van de aristokratie,
- de nijverheid aan het gildensysteem gebonden bleef waardoor zich bijna geen grote industrieën in Utrecht konden vestigen.

Vijlbrief en ook andere schrijvers 6) spreken over de „achterlijkheid der Utrechtse nijverheid“ 7) in de 17e eeuw. Laten we eens nagaan wat de literatuur ons over deze materie biedt. De Algemene Geschiedenis der Nederlanden vermeldt Utrecht alleen waar het de zijdenijverheid en de textielnijverheid betreft 8). Jacob van Mollum die van de vroedschap toestemming kreeg om in 1682 een zijderederij te stichten wordt hier met name genoemd. Deze zijderederij of twijnderij wordt in alle door mij gevonden literatuur zeer vaak vermeld. Deze nijverheid was dan ook een van de weinige, zo niet de enige, grote industrie die het 17e eeuwse Utrecht binnen haar muren, of liever, buiten haar muren (Bemuurde Weerd, vlak buiten de vroegere Waardpoort) heeft gehad. De fabriek heette „Zijdebalen“ en vertoonde tal van vroeg-modern kapitalistische kenmerken. Van der Monde noemt het de modernste fabriek van de Republiek uit die tijd. Er waren 32 zijdemolens aanwezig, aangedreven door water, met meer dan 1000 spinnen. „Er werkten honderden mensen van alle klassen“. De rederij „bracht Utrecht redelijke welvaart en werd pas in 1816 gestopt“ 9). De zijdeindustrie was zeer zeker van belang voor Utrecht 10). Dat blijkt wel uit notulen der stad van 12 oktober 1663. Deze notulen leren ons dat er een tekort is aan arbeiders zodat ook kinderen van armen te werk mogen worden gesteld: „De vroetschap berigt zijnde (...) dat de coopluiden en meesters (...) de voorsz. neeringe (zijde) exerceerende jegenwoordich niet geen genoegsaam getal van arbeidsluyden aen worden gediend, heeft (...) goet gevonden ende verstaan (...) dat de kinderen bij de ambachtskamer ende weeshuys alhier wordende onderhouden, soo

veel doenlijk aan de draperie ende sijdwinderije sulen worden te werk gesteld, alsmede dat de arme luyden bij de diaconie ende aelmoesnierscamer bedeeft wordende sal worden gelast haere kinderen insgelijcke de draperie ofte sijdwinderije te laten leeren . . . 11). Diverse personen krijgen van de vroedschap toestemming om zijdenijverheid te gaan bedrijven 12). Merkwaardig genoeg vermeldt de schrijver van de 18e eeuwse brochure „de tegenwoordige staat“ 13), J. van der Cappellen, de zijdenijverheid in de stad Utrecht niet. Een koekfabriek in Utrecht vindt hij belangrijker.

Over de textielnijverheid vermeldt Van der Cappellen wel het een en ander.

Over de omvang van deze textielnijverheid in Utrecht bestaan enkele meningsverschillen. Mej. L. van Nierdorp stelt in haar dissertatie „De bevolkingsbeweging der Nederlandse stad“ uit 1905 dat er in Utrecht rond 1700 ongeveer 10.000 mensen in de textielbranche werkzaam waren. Vijfbrief acht dit zeer onwaarschijnlijk in een stad waar 20.000 mensen wonen. De helft van de bevolking zou dan in de textiel werk gevonden hebben. Vijfbrief bewijst zijn gelijk m.i. door te stellen dat er in het gemeentearchief en in de vroedschapsresoluties vrij weinig over deze zaken te vinden is. „Als er een belangrijk bedrijfsleven geweest was, dan zou de vroedschap er zich ongetwijfeld mee hebben beziggehouden. Dat deed het stadsbestuur overal en er is geen reden om aan te nemen dat het Utrechtse in gebreke bleef“ 14). Aangezien het archief zeer weinig oplevert kan de textiel nooit zo'n grote opgang gemaakt hebben als Van Nierdorp stelt.

De textiel kon zich in Utrecht mede ontwikkelen omdat Engeland zich in een economische depressie bevond tijdens de eerste helft van de 17e eeuw. Na 1660, toen de Engelse handel weer in omvang groeide en de oude Engelse exportindustrie zich herstelde, kreeg de Nederlandse, en dus ook de Utrechtse, textielindustrie geweldige klappen te incasseren. Het meeste succes naast de wolindustrie, de baai- en saaiweverijen, had de bewerking van een nieuw soort goedkoop laken, nieuwe draperie genaamd. Toch was de inbreng van Utrecht in deze nijverheid betrekkelijk klein. Dat kunnen we zien aan het aantal gevestigde lakendrapiers in enkele steden in 1642:

Leiden	217	
Amsterdam	30	
Haarlem	25	
Gouda	24	
Utrecht	18	
Delft	14	15)

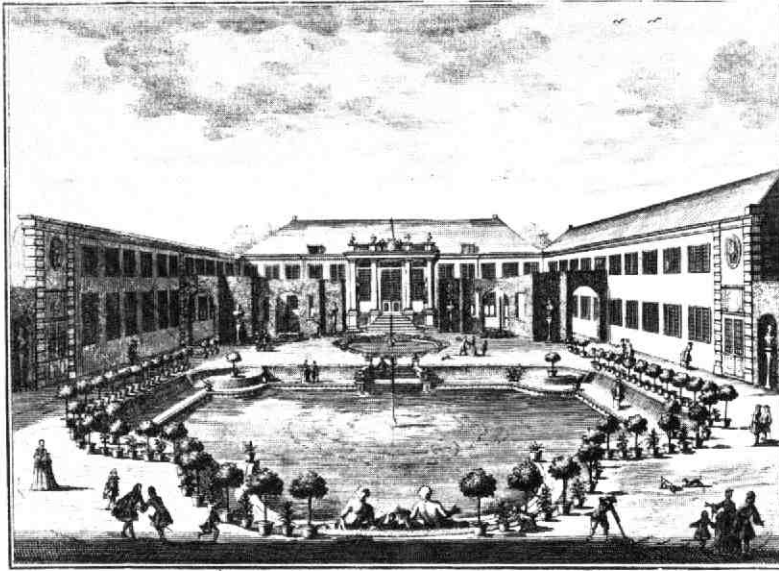
Leiden had het voordeel t.o.v. de andere steden dat ze de arbeidskosten lager kon houden. Voor Utrecht kwam bovendien het gevaar van het platteland, zoals we reeds eerder merkten, omdat de buitenningen voor concurrentie bleven zorgen.

Ondanks alles bleef de lakenindustrie na 1650 in Utrecht toch wel van enige regionale betekenis 16),

alhoewel het verval merkbaar werd. Het lakenkopersgilde was voor Utrechtse begrippen redelijk groot en belangrijk. Dat blijkt onder meer uit ordonanties van 1643, 1657 en 1660. Een ordonantie van 2 februari 1657 luidt: „dat niemand van dit gild, noch ook geen drapier zelve door anderen, vermogt eenige laken of wollen stoffen bij geheele of gedeeltelijke stukken te doen brengen en verkoopen in het wekelijksch erfhuis, of andere erfhuizen, veel min veilen en verkopen bij de deuren, of aan de huizen van iemand, onder het gild niet behoorende, op gelijke boeten voor ieder lap, el of stuk boven de waarde van het goed“ 17). De bode van het gilde kreeg volmacht om alle goederen die van buiten inkwamen te onderzoeken. De erfhuismeesters moesten op verzoek van de dekens of de bode van het gilde opgeven welke goederen zij in opslag hadden en aan wie ze toebehoorden. Dit alles geschiedde om de waarde van het produkt te behouden en de Utrechtse lakenkopers te beschermen.

Vermaard in de textielbranche bleven de zwart-weverijen, de schrijver van „de tegenwoordige staat“ noemt ze zelfs. In het tijdschrift van Van der Monde staat hierover o.m. „In het jaar 1581, moeten er langs de Oude Gracht zoo veele verwerijen, vollerijen, leer- en zeemtuwerijen geweest zijn, dat de ingezetenen ernstige klagten aan het stadsbestuur gedaan hebben, dat de burgers en inwoners, kwalijk aan het sobere drinkwater konden geraken, daar zij 's middags en 's avonds hunne spijsz moesten koken, en de vischkoopers ende houwers hierdoor grootelijks gehinderd werden“ 18). De vroedschap stelde bij de oprichting van nieuwe verwerijen strenge eisen op. Een verwer, die met goede verw verwde, mocht alleen 's nachts zijn loogkuipen laten uitlopen en hij moest de brouwers benedenstrooms waarschuwen. Een verwer die met slechte verw verwde kreeg een algeheel stortverbod. Al met al kan geconcludeerd worden dat de verwerijen in de stad Utrecht in de 17e eeuw bloeiende bedrijven zijn geweest.

Een kort woord over de trijpweverij. Utrecht genoot op het gebied van deze weverij een reputatie. De naam „velours d'Utrecht“ was vermaard en fluweelwevers uit Amsterdam en Naarden konden hun produkten alleen kwijt onder bovengenoemde naam. De V.O.C. exporteerde veel fluweel naar Indië. De vele uitgeweken Franse Hugenoten, die door de opheffing van het Edict van Nantes in 1685 naar de Republiek trokken, hebben door hun kennis veel bijgedragen tot een nog groter succes van deze nijverheid. De komst van de refugé's heeft de Utrechtse economie wel enigszins gestimuleerd, maar men kan niet stellen dat ze voor een grootse ontplooiing en uitbreiding van de textielnijverheid hebben gezorgd. De Utrechtse magistraat heeft de vluchtelingen niet zoveel voorrechten gegeven als elders in de Noord-Nederlandse steden. Bij resolutie van 16 november 1685 werd hun het burgerrecht verleend en bovendien kregen de Franse handwerkslieden toestemming om zonder betaling aan de gilden hun handwerk uit te oefenen. Verder ging de vroedschap niet. In de Hollandse steden kre-

Gezicht op de achterzijde van het huis Zijdebalen. Kopergravure van D. Stoopendaal, 1719. G.A.U. Top. Atlas Pa. 79.

De SY-BAALEN van binnen over de grote
Acht meer het Huis te zien!

De SY-BAALEN van vóóren. rechtsant het
keensse de vóónd. linksant over de Huisen.

gen de vluchtelingen meer bevoegdheden 19). Konkluderend kan men zeggen dat het de textielnijverheid in de 17e eeuw te Utrecht beslist niet slecht ging. Maar binnen de verhoudingen der Republiek nam Utrecht slechts een bescheiden plaats in. De statistiek der lakendraperieën, die Van Dillen ons toont, is daar een sprekend voorbeeld van.

Was de interregionale funktie van Utrecht in de 17e eeuw gering, haar funktie als regionaal verzorgingscentrum was belangrijk. Utrecht heeft nog wel pogingen gedaan de interregionale funktie enigszins op te vijzelen door middel van haar jaarmarkt. Een goed voorbeeld daarvoor is de jaarmarkt van 1614. In dat jaar reorganiseerde de vroedschap de jaarmarkt. Deze werd gewoonlijk gehouden op 14 januari. De vroedschap wilde de datum verleggen naar 22 juli. De reden daarvoor was tweedelig:

- a) Vorst en slecht weer in januari.
- b) Driekoningen en „Pauli conversionidach” (respectievelijk 6 en 25 januari) brachten altijd veel mensen op de been, maar door „de veranderinge ende reformatie van de religie” waren processies niet meer gebruikelijk en dat is de reden waarom de jaarmarkt slecht bezocht werd.

Er is veel reclame voor de nieuwe jaarmarkt gemaakt door middel van biljetten in diverse talen. Dat blijkt uit de stadsrekening van 1613/1614 waar de tweede kameraer zich als volgt verantwoordde: „Peter Voet, boeckvercoper betaelt d'somme van tweehonderdtwee ende tsestich ponden ende tien schillingen vuyt zaecke hij den 8en juny 1614 gedrukt ende geleverd heeft ses duysent biljetten soe in duys als in francois van de nuywe jaermerct die alsnu Magdalenen (22 ju-

li) gehouden wordt in plaetse die men Pontiar (14 januari) te houden plach” 20).

Toch is Utrechts funktie als verzorgings- en handelscentrum slechts een regionale gebleven. In het maandblad Oud-Utrecht van maart 1930 is een poging gedaan de namen der huizen en bedrijfjes aan de Lijnmarkt aan de hand van de vroegere eigennamen der huizen aldaar te reconstrueren. Uit onderstaande willekeurige voorbeelden moge blijken dat vooral mensen met verzorgende beroepen zoals: kruidenier, metselaar, vleeshouwer, smid, bakker, kastelein enzovoort de panden bewoonden.

„Het gouden laecken”	1593
„De waschbodem”	1640
„Den witten olifant”	1639 (café)
„t Brantyser”	1537 (smederij)
„Daer die Vergulde vysell wthangt”	1638 (apotheek)
„De kouseman”	1698
Een paar andere voorbeelden aan de Oude Gracht zijn	
„De witte leen”	1654 (brouwerij)
„De drie kalckdragers”	± 1700 (metselaars)
„Vergulde peperbaal”	(kruidenier)

Op de Vismarkt vinden we „In de vergulde algher”. (Een algher of aalgier is een drietand waarmee paling of aal gestoken werd). Aan de Lange Nieuwstraat vermeldt de gevelsteen van nummer 61-63 de inskriptie „In de koeivoet”. In de Dorstige Hartsteeg hebben vele slachthuizen gestaan 22).

De beroepen hadden niet alleen een eigen gilde. Met name in Utrecht waren de ambachten aanvankelijk nogal kunstmatig ondergebracht in 21 gilden; zo behoorden bijvoorbeeld de barbiers bij het wantsnijders-

gilde, de schilders bij het zadelaarsgilde en waren de borduurwerkers en snijders bij elkaar gevoegd 23). De gilden moesten namelijk even groot gehouden worden vanwege hun grote politieke en militaire invloed. Geen gilde mocht een ander gilde overheersen. Na 1528 is het met de politiek-militaire invloed gedaan. Juist in de eerste decennia van de 17e eeuw valt het op dat vele beroepen die in eenzelfde gilde zitten zich afscheiden. Ik zal hiervan twee voorbeelden geven:

1) In het Raadsdagelijksboek van 4 december 1609 lezen we over „de separatie van de Snijders en de Borduurwerckers“: (...) Op 't different tusschen de borduurwerckers, versoekende van de snijders gesepareert te sijn (...) is byden raden geresolveert, dat de borduurwerckers sullen worden gescheyden en bluyven voortsaen een gilt ende ordonnantie apart“.

2) In het Sadelaersgilde waren de Sadelaers, Beeltsnijders en Schilders verenigd. In 1611 vormden de schilders hun eigen St. Lucasgilde. In dat laatste gilde werd weer een onderscheid gemaakt tussen grofschilders, dat zijn de huisschilders, en de fijnschilders, daarmee worden de kunstschilders bedoeld.

Dat het met de politieke en militaire invloed na 1528 afgelopen was betekende dus ook dat de gilden hun eigenlijke functie gingen uitoefenen, namelijk verenigingen van vakgenoten. De scheiding van diverse beroepen en het vormen van een eigen gilde is een logisch gevolg van de beslissing van Karel V. De eigen leden van het gilde werden beschermd.

Het is in dit kader niet mogelijk alle beroepen en verzorgende nijverheden te behandelen, het gaat erom dat we constateren dat Utrecht in de 17e eeuw voornamelijk verzorgende beroepen binnen haar muren had. Vermeldenswaardig is verder nog dat de Utrechtse klok- en geschutsgieterijen en de Utrechtse boekdrukkers, -binders en -verkopers, waaronder de familie Elzevier, vrij vaak in de literatuur genoemd worden, maar ook zij haalden Utrecht niet boven het niveau van provinciestad uit.

Een enkel woord tot slot. Uit bovenstaande blijkt dat de Utrechtse economie van de 17e eeuw op een enkele uitzondering na, de zijde, slechts van regionale betekenis was. De kleine burgerij was afhankelijk van de aristocratie: de aristocratie consumeerde en werd door de kleine nijverheid verzorgd. De burgerij kon zich door de belangrijke invloed van de adel, die ten eerste geld en ten tweede veel groot-grondbezit had, niet van de laatste groepering los maken. Politiek bleef de aristocratie in de 17e eeuwse regeringskussens zitten.

Het is duidelijk: Vijlbrief stelt dat Utrecht in de 17e eeuw geen rol van betekenis speelde in de Republiek. Van Hulzen geeft hem gelijk: „Utrecht (...) een provinciestad, door velen om haar rust als woonplaats gezocht. Hier kwamen geen kooplieden meer uit verre landen, om handel te drijven, hier was geen belangrijke industrie tot stand gekomen“ 24). Wilmer daarentegen zegt in het jaarboek Oud-Utrecht van 1978 dat Utrecht aanvankelijk in de 17e eeuw een moeilijke tijd tegemoet ging, maar dat zij een welvarende eeuw

binnentrad, daar Utrecht als markt- en handelscentrum belangrijk bleef, en dat de industrie veel mensen aantrok 25).

Struick evenwel stelt het als volgt: „Al was het politieke leven in Utrecht verstild door de almacht van de onwrikbaar gesloten groep van regenten, daarom was de economische bedrijvigheid niet verdwenen: namelijk als rol van marktstad en industrieel centrum voor de omgeving“ 26). Dat laatste is juist geloof ik. Interregionaal moest Utrecht haar positie al in de Middeleeuwen opgeven, maar als regionaal centrum had zij ongetwijfeld enige betekenis. Dat Utrecht slechts regionale betekenis had in tegenstelling tot steden als Amsterdam, Haarlem, Leiden en Delft is wellicht een belangrijke reden voor het feit dat er zo weinig onderzoek is gedaan naar de exacte economische situatie van de stad in de 17e eeuw.

Niek Boukema

Noten

- 1) Brandt, 38. Vijlbrief, 90.
- 2) Vijlbrief, 93.
- 3) Ibid, 100.
- 4) Ibid, 102.
- 5) Even karakteristiek voor de kleine burgerij was de eis (in 1610) dat de burgervendelen de macht overnamen, maar dan wel op basis van de oude Middeleeuwse gildestructuren. De gilden hadden, zoals we ons herinneren, veel politieke macht.
- 6) Onder meer Klein en Verwey.
- 7) Vijlbrief, 266.
- 8) A.G.N. deel VII, hfd. 10, p. 197. Zie ook deel V, hfd. 7, par. 3.
- 9) Tijdschrift Van der Monde, jg. 1835, p. 224.
- 10) Dit is de mening van onder andere: Klein, 98; Van Dillen, 194-195; Mulder, deel III, p. 216.
- 11) Tijdschrift Van der Monde, jg. 1836, p. 299-300.
- 12) Ibid, 298-299.
- 13) De Tegenwoordige Staat XXI (Amsterdam, 1758) door J. D. van der Capellen e.a.
- 14) Vijlbrief, 151.
- 15) Van Dillen, 186.
- 16) Ibid, 387.
- 17) Tijdschrift Van der Monde, jg. 1837, p. 280.
- 18) Ibid, 278.
- 19) Berg, 193.
- 20) Oud-Utrecht mbl. (1938), 79-81.
- 21) Oud-Utrecht mbl. (1920), 21-22.
- 22) Van Hulzen, 147-150.
- 23) Keulemans, 33. S. Muller Fzn.: schildersverenigingen. Tijdschrift Van der Monde, jg. 1843, p. 2.
- 24) Van Hulzen, 29.
- 25) Wilmer, 104.
- 26) Struick, 205.

Literatuur

1. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. V en VII (Amsterdam, 1952).
2. Berg, W. E. J. *De réfugiés in de Nederlanden na de herroeping van het Edict van Nantes*, Amsterdam, 1845.
3. Brandt, C. P. J. „Utrecht in de historie“ in: *Hart van Nederland, J. Romein (ed.), Utrecht, 1950.*
4. Dillen, J. G. van. *Van Rijkdom en Regenten*, Handboek tot

- de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek. Den Haag, 1970.
5. Hulzen, A. van. *Utrecht*, Gorkum, 1962.
6. Keulemans, Th. *Het gildewezen: opkomst, bloei en verval*. Den Haag, 1941.
7. Klein, P. W. „De 17e eeuw: 1585-1700” in: *De economische geschiedenis van Nederland*. P. Stuyvenberg (ed.) Groningen, 1977.
8. *Maandblad Oud-Utrecht*, jg. 1930 en 1938.
9. Van der Monde *Tijdschrift voor de geschiedenis van Utrecht*, jg. 1835-1837 en 1843.
- 10) Mulder, A. *Zeven eeuwen Nederlandsche levenskunst*, Een geschiedenis van het dagelijks leven. dl. III Amsterdam, 1952.

- 11) Muller, Fzn., S. *Catalogus van de bij het stadsarchief bewaarde archieven*.
12. *De Utrechtse archieven I*. Schildersverenigingen te Utrecht. Utrecht, 1880.
- 13) Verwey, G. *De geschiedenis van Nederland*. Amsterdam/Brussel 1976.
- 14) Vijlbrief, I. *van anti-aristocratie tot democratie*, een bijdrage tot de politieke en sociale geschiedenis der stad Utrecht. Amsterdam, 1950.
15. Wilmer, C. C. S. „De veranderingen in het Utrechtse stadsbeeld van ca. 1570 tot 1620”. Jaarboek Oud-Utrecht (1978).

NIEUWE LEDEN

Accountantskantoor mr P. J. Schadé, Utrecht
 mw drs K. Haselset, Bilthoven
 mej P. H. Hoogendoorn, Utrecht
 P. F. Kikkert, Roosendaal (NB)
 A. H. Kooij, Hollandse Rading
 P. K. Smiesing, Utrecht
 G. J. van Strien, Utrecht
 Gemeente Vinkeveen en Waverveen
 H. H. de Balbiaan, De Bilt
 Openbare Bibliotheek, Montfoort-Willeskop
 J. A. Driehuis, Utrecht
 A. R. J. Hessel, Utrecht
 H. van Kijlenburg, De Bilt
 mw drs G. M. W. Ruitenber, Zeist
 mw W. A. M. Wildemast-Driehuis
 Maatschappij voor geschiedenis en
 oudheidkunde, Gent, België
 mw drs M. E. de Haas, Utrecht

mw S. M. H. Brethouwer, Utrecht
 mw D. van Dijk, Utrecht
 J. D. van Gool, Utrecht
 mr R. J. den Hartog, Utrecht
 M. J. Y. W. Roosjen, Bunnik
 B. A. M. van Dorp, Bilthoven
 mw W. Muts, Utrecht
 mr F. M. Strengers, Utrecht
 ir J. C. M. van Niekerk, Alphen a/d Rijn
 H. P. Bogaard, IJsselstein
 E. G. Dollekamp, Bilthoven
 mw A. M. Hooning, Utrecht
 mw C. S. M. Kormelink-Paulus, Bunnik
 C. van der Leeuw, Utrecht
 C. G. J. van den Oosten, Maarssen
 W. P. J. van Ravenstein, Benschop
 J. Reijers, Driebergen
 mr H. A. Teijen, De Bilt
 D. Reits, Utrecht
 W. M. van Grafhorst, Utrecht
 A. W. van de Hoogen, Doorn

G. Nijhoff, Zeist
 R. J. Top, De Bilt
 Bruna bv, Utrecht
 drs J. C. Borchert, Tull en 't Waal
 ir J. F. Ilsen, Utrecht
 dr E. J. Th. A. W. A. Smit, Utrecht
 J. van der Steen, Utrecht
 C. A. Wagenaar, Driebergen
 W. Balk, Breukelen
 ds F. J. ter Beek, Breukelen
 W. J. van Hoor, Amersfoort
 mw L. Dirksen-van den Heuvel, Dieren
 W. Kastelein, Polsbroek
 K. Pater, Amstelhoek
 H. C. Uppelschoten, Utrecht
 P. J. A. Adriaanse, Utrecht
 dr M. Boersma, Zeist
 Johannes Kardinaal Willebrands, Utrecht
 W. Galama, Bunnik
 W. P. Mönich, De Bilt
 mej J. H. Vlijm, Utrecht

AGENDA

zaterdag 14 juni zal er een excursie gehouden worden door onderaards Utrecht. Onder leiding van drs. Frans Kipp zullen een aantal kelders en bolwerken bezocht worden. De rondleiding begint om **half tien** (9.30 uur). Verzamelplaats: de Runenstein op het **Domplein**. Het maximum aantal personen bedraagt 50. Gratis zijn kaartjes te bestellen bij De Discus, Minrebroederstraat 25, Utrecht (030 - 31 50 70).

t/m 6 juli Dood en Begraven ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Utrechtse Algemene Begraafplaats Soestbergen. Centraal Museum, Agnietenstraat 1. In het kader van deze tentoonstelling worden een aantal lezingen gehouden:

dinsdag 3 juni: M. Nevejan, psychiater-psychotherapeut te Utrecht. „Verdriet verwerken”.

dinsdag 10 juni: N. van Gelder, pastor en journalist te Den Haag. „Leven na de dood”.

dinsdag 17 juni: P. van Zonneveld, neerlandicus aan de Rijksuniversiteit te Leiden. „Dood in de Nederlandse negentiende eeuwse literatuur”.

dinsdag 24 juni: R. van Bruggen, directeur Dienst Algemene Begraafplaatsen te Utrecht. „Begraafplaatsen voor de doden en de levenden”.

Aanvang van de lezingen: **20.15 uur**. Plaats: **Centraal Museum**, Agnietenstraat 1, Utrecht. Gaarne telefonisch reserveren voor de lezingen (030) - 31 55 41). Kosten voor de lezing en een bezoek aan de tentoonstelling: f 2,-.

MAANDBLAD

oud·utrecht

53e jaargang - nummer 5 - mei 1980

Voorzitter:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.

Secretaris:

D. P. Snoep, p/a Centraal Museum, Agnietenstraat 1, Utrecht, tel. (030) 31 55 41.

Penningmeester:

J. F. J. Hoeting, Tempellaan 3, De Bilt, tel. (030) 76 06 45, girorekening 575520.

Administratie:

mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.

Redactie:

G. J. Röhner, p/a Alexander Numankade 199, 3572 KW Utrecht, tel. (030) 71 18 14.

C. H. Staal, Hasebroekstraat 48, 3532 GM Utrecht, tel. (030) 93 46 57.

A. H. M. van Schaik, Ev. Meijsterlaan 87, 3533 CL Utrecht, tel. (030) 93 92 07.

E. de Jong, J. van Ruisdaelstraat 83, Utrecht, tel. (030) 51 69 36.